

Txomin Solabarrietaren hilberri txostena (1927-2019)

BARIAZARRA, Luis

Ohorezko euskaltzaina

Txomin Solabarrieta Etxaburu Ondarroan jaio zen 1927ko abuztuaren 17an. Sei neba-arreben artean gazteena. *Etxeko sein*a esango genuke Bizkaiko herri askotan; Ondarroan, *uzkar-úmi*. Argi dago amaren parteko aitona-amonek ezin ahaztuzko oroipena utzi zutela Txomin haurrarengan; honela dio berak: “Aittitte Islao Etxaburu Badiola eta aume Brijida Garramiola Berridi, amaren aita eta ama, gugaz bizi ziren. Ez nituen ezagutu aitaren gurasoak, aittitte Casto Buenaventura eta aume Casta Hilaria Arcocha. Aittitte Casto itto egin zen”. Tristuraz dakar gogora itsasoan galdu ziren beste bere aurretiko batzuk ere: “Francisco Antonio Solabarrieta Echarve, Ondarroara Zarauztik etorria, 1816ko abenduaren 23ko gauean bere 13 urteko seme Jose Antonio Solabarrieta Ibarlozarekin batera ito zen. Hau dugu Ondarroako Solabarrietatarrek gure lehen asaba. Baserritik etorri... itsasoan galtzeko! (...) Beharbada, horregaitik, nik ez dut itotakoen autua atsegin. (...) Liburuetan gure aittittaren aitta agertzen da Ondarroan SOLABARRIETA deituraz lehena: 1815 JOSE MARIA SOLABARRIETA BADIOLA”.

Arrantzale familia da alde guztietatik; belaunez belauan arrantzaleak izan dira. Itsas zabalera joan zenekoa honela kontatzen digu: “Ni itsas zabalera birritan baino ez nintzen joan. Behin, izurdeak, baina mordo bat, e!, ontzia martxan zihoala gure inguruan brastadaka bide luzean ibili zirela, eskuarekin hartzeko moduan”.

Hautzaroko giroa

Hautzaroko jolas eta abenturatxoek ere utzi dute arrastoa berarengan:

Guk umetan asko jolasten genuen: garaian garaikoa. Neguan negukoak eta udan udakoak. Pilotan, futboleak, igerian, batelean, mendira ere joaten ginen: sagar lapurretan, intxaurretan, gaztainatan... Nik eta nire ingurukoek goiz ikasi genuen kolkokada sagarrik ez hartzen, bi edo hiru eta kito. Guarda ere egoten zen. Bat ona. Mendian sagar lapurretan mutil aldra ikusten zuenean, hiru bider txistu jotzen zuen. Bat entzundakoan, argi ibili. Bigarrena jotzen zuenean, hobe alde egin, ze hirugarrena jotzen zuenean zeure gain-gainean agertzen zen. Ondarroako umeentzat hondartza sobra zegoen. Guk kafeko atzean, zubi zaharrekoak-eta astilerokan, San Inazio kalekoak-eta errebala txikian, harantzago edo honantzago... Artibai ibaian. Geroago jendeak hartu zuen hondartzarako joera. Nik ere harrapatu nuen garai hori. Plaiarako zubia pasatzea txori tiki bat kostatzen zen, eta ez zegoen udako egun guztietan horrenbeste dirurik.

Umeen artean euskal giro jatorra zegoela esango digu ondorengo lerroetan:

Eskola barruan, eta han ere maisuari izan ezik, beti eta edonon euskaraz jarduten genuen etxean, kalean, elizan... Dotrina, kristau ikasbidea, eskolan gaztelaniaz eta elizan euskaraz. Ondarroan jaunartze bi egiten ziren: komunio txikia eta komunio handia. Txikia zazpi urte betetzean, eta handia hamar urterekin. Hemen parte hartu ahal izateko apaizek azterketa egiten zieten umei. Gaintitzen zutenei txartela eskuratzen zieten. Lehengusina batek esan zidan: zu bai, zu ederto, zu gaztelaniaz ondo ikasita zaude eta..., baina nire anaia... ez dakit zelan ibiliko den. Nire erantzuna: nik euskaraz egin dut etsamina, sakristian, D. Segundo eta D. Eugenioren aurrean. Guk umetan hizkuntzari dagokionez ez dugu inolako arazorik eta konplexurik eduki.

Kanpoan zenean etxekoei eginiko eskutitzak euskaraz izaten ziren eta etxekoek berari eginikoak ere bai, hori dela-eta inguruko batzuk harrizteraino. Euskara eta kantua batera joan dira Ondarroan. Hona zer zioen honetaz Txominek:

Ondarroa herri kantaria izan da. Tabernetan, fabriketan... baporetan ere bai, diotenez. Guk ume-umetatik, entzunaren entzunez, bertso zahar asko ikasi genituen eta mota askotako abestiak. Gabon kantak, esaterako, dozena bat bai. Gabon egunean Gabonetakoak eta Errege egunean erregentakoak". Geroago, seminarioan, D. Andoni Bazterretxea apaizaren eta Ondarroako semearen laguntza handia izan zutela ikasleek esango digu: "Hura beti zebilen bertsoak kantatzen. Honengandik nik batez ere Iparraldeko abestiak ikasi nituen. Abesti horiek balio izan didate gero 'Adorez taldean' eginiko liburuetarako".

Eskolako abentura eta pasadizoekin orrialde asko eta politak bete litezke, baina laburtu beharrez, honako hauek jaso ditut: txiki-txikitatik kontzejuko eskolara ibili zen Txomin. *Maisu txikixe* esaten ziotena izan zuten urtebetean edo. Gero D. Luis Diez, Gasteizkoa. Maisu ona, baina kontzejura (udaletxera) joan behar izaten zuten beste zeregin batzuk betetzeko. Eta ordenantza baten esanera gelditzen ziren umeak; zatiketa luze-luzeak egiten zituen arbel luzeagoan. Maisuarengana eskola partikularrak hartzera joaten zen Txomin; honela diosku:

Hara joaten ginenok matematikako ariketa guztiak ikasi genituen, baita *regla de mezcla* ere. Eta kontabilitateko liburuko *haber y deber*. Hau dela eta, seminarioko lehen urteko matematika gorabeherak ez zitzaizkidan berri egin. Eskola horretako hainbat ume hilabete osoan eskola ihesik eginda kalean ibiltzen ginen. Jakina, etxekoen ezkutuan. Halako batean maisua ohartu zen, zerrenda bat egin eta egun osoko kartzela zigorra ezarri ziguten.

Seminarioa

Txominen kontaktetan Seminarioa dator hurrengo:

14 urterekin joan nintzen seminariora. Saturraranen andrazkoen presondegia zen eta hiru *preceptoría*, probintzia bakoitzean bat, zabaldu zituzten. Ni Donostiara bidali ninduten, Mira Conchara, baino ez! Leku zoragarria! Bizkaitik, Elorriokoak, Ermukoak eta ni. Beste guztiak Gipuzkoakoak (...). Guztiok euskaldunak. Irakaslea, D. Jesus Aldanondo ere bai. Donostiarra. Txalopak kaira sartzen ikusten nituen eta herrikoak ezagutzen nituen, izen eta guzti. (...) Guztiak ginen euskaldunak baina han dena zen gaztelania. Hemen jatekoa urri samar baina osterantzean zoragarri! Itsasoa, aurreko isla, kaia, hondartza. Kontxako hondartza, eguenetan, dena zen guretzat. (...) Bigarren urtea Bergaran. Leku hotzagorik. Hemen hasi nintzen musikaz gaitzen. Tiple egin ninduten eta Bergarako orfeoi famatuan ere parte hartu izan nuen. Gero eta gero konturatu nintzen balentria horren balioaz. Hizkuntzari buruz..., latin eta gaztelania.

Gasteizko Seminario Nagusian 10 urte. Euskarari dagokionez, ofizialki, -dio berak-:

ikasturteko azken egunean, goizeko meza ostean *Agur Jesusen Ama* kantua. Eta kito". Gainerako irakasgai, hizkuntza eta kultura giroaz hau dio: "Filosofiako Logica eta Critica eta Teologiako Dogma eta Moral irakasgai eta ikasgaiak latinez, bestelako irakasgai eta ikasgaiak gaztelaniaz. Frantses

apur bat, grekoa zer edo zer eta hebreera apur bat. (...) Zertxobait mugitzen hasi zen jendea. Joan Mari Lekuonak *Frente de Juventudes* delakoak eraturiko lehiaketa batean lehen saria irabazi zigun. Lanaren titulua: *Ama*. Gure aurreko urteko ikaskideek *Alos torrea bai*, *Alos torrea* abestia aukeratu zuten euren himnotzat. Jose Joan Zubizarretak eskatu zidan berari irakasteko eta gero berak bere lagunei irakatsi zien. (...) Gure urtekoek *In Altum* izeneko hileroko aldizkaria daukagu, eta Nikolas García Urrizek seminario garaiko gomuten artean hau idatzi zuen orain dela hiru hilabete *In Altum*-en: 'Txominek hainbeste euskal abesti irakatsi zizkidan, abesti asko-asko.

Goi mailako ikasketen artean Seminarioko musika-formazioa azpimarratzen du: egunero ordu erdi solfeoa. Kanturako hiru talde zituen:

Korua, Santa Zezilia Kapera eta "Corillo" esaten zioten koru txikia, 14 lagun ingurukoa. *Circulo Cultural Vitoriana* joaten ziren artistak: pianistak, biolinistak, seikoteak seminariora ekartzen zituen D. Pablo Bilbao Arisategik, eta Bilboko orkestra, eta Bilboko udal txistulariak eta abar. Musika hezkuntza zabala eta sakona. Ni bosgarren urtera arte tiple eta gero segidan hiru koruetan tenor. Capilla Santa Cecilia koruak Bilboko Filarmónican eta Donostiako Centro Culturalean ere abestu zuen. Musikaz nahiko ondo jantzita atera nintzen.

Apaiz eta lehenengo destinoak

1953ko ekainaren 28an egin zen apaiz, Bilboko katedralean, Casimiro Morcillo gotzainaren eskutik.

Errigoititik pasatuz, Ermua izan zen Txominen apaiz-laneko lehen herria. Hiru urte egin zituen hemen. Hemengo ekintza erlijioso-kultural batzuen artean, katekesia, musika (kantua) eta antzerkia aipatzen ditu:

Ermuan bazegoen gizonzkoen korua, eta erdarazko katekesia ondo eratuta. Antzerkiak eta zartzuelaren bat ere antzeztu izan omen zuten. Santa Ageda eskea ere urtero egiten zuten urteko kintopekoek. Niri katekesiko azken mailako mutikoen ardura eman zidaten. Mendira irteera batean bizpahiru bertso edo euskal abesti kantatu nituen eta kantuok irakasteko eskatu zidaten. Nire taldeko mutiko guztiak euskaldunak ziren. Balizko kantoreen zerrenda eman zidaten eta banan-banan egin nien koruan parte

hartzeko gonbita. Horrela eratu zen koru mistoa. Otu zitzaidan Gabonetako eszenak (*estampas de Navidad*) euskarazko gabon kantekin antzeztea: oso erraz prestatu genuen, kantuak bada herrian eta etxean ikasitakoak nituen eta. Han ez zekiten Olentzero zer zen. Bi urtetan egin genuen Olentzeroren kalejira, gabonetako kantuez lagunduz.

Txominen apaiz-laneko trenak Gatikan izan zuen hurrengo geltokia; gauza asko ditu esateko. “Hemen ikusi nuen euskaraz alfabetatzeko premia. Hemen hasi nintzen sermoiak idazten eta oso lan zaila egiten zitzaidan. Gauza bat da gutunak-eta idaztea eta beste bat sermoiak idaztea” dio berak.

Gatikan ere korua eratu zuen. 1954. urtean Belokeko *Iratxeder* (Xabier Diharce) eta Lertxundi beneditarrek *Pasionea* izeneko liburua argitaratu zuten, Ebanjelioaren testua Aita Leon Leonen itzulpena zelarik. Honetaz hau dio:

Liburua eskuan, esan nion D. Eutikiri: guk hau erraz-erraz antola genezake. Korua hemen daukagu (benetan, korua ederra zen). Osterantzeko aktoreak ere batuko ditugu handik eta hemendik. *Pasionea* horretan hainbat elkarriketa zeuden eta. Berak esan zidan: nik testua bizkaieraz jarriko dut eta zuk nota musikalak jarri. Esan eta egin. Ez dakit nondik nora jakin zuten, baina Miguel Angel Aztiz, *La Gaceta del Norte*ko kazetaria eta Gabriel Aresti poeta etxera etorri zitzaizkidan horren berri eskatzera. (...) Artikulu luzea idatzi zuen Aztizek. Emanaldia ezin hobeki atera zen (1958an). Eliza bete jende agertu zen. Amaieran koruko eskaileretan zain egon zen Alfontso Irigoien eta esan zidan: langile! zorionak guztioi! Beste gorbatadun gizon batek itaundu zidan ea parte hartu zuten guztiak Gatikakoak ziren. Erantzun nion: korukoak denak. Eta presbiteriokoak ere hiru izan ezik gatikarrak. Handik hil batzuetara, ni han ez nengoela, jakin nuen gizon hura Joan Aju-riagerra zela eta parrokoari gutun bat idatzi ziola zorionak ematen. Sonatua izan zen ekintza hori. Madrileko Radio Nazionalak ere aipatu zuen gaueko partean. Jakina, gure herriko eta senide Rafael Osa Etxaburu kazetariak igorritako oharraren indarrez.

Beste ekintza bat izan zen, dantza taldea antolatzea. Neskatoen zortziko hiru talde eta mutikoen zortziko talde bi. Dantza taldeak, nik handik alde eginda ere, aurrera jarraitu zuen. Herririk herri ere ibili omen ziren. Nik neure herrian eta etxean hartu nuen herri kultura hor ere zabaldu nuen. Eta kultura aipatu dudanez hona anekdota hau. Dotrinan, mutiko taldeari esan nion: bihar hemendik honako zatia irakurrita etorri, gero! Bueno, bi-

har ez, bihar *iso* eta *aida* daukazue-eta (idi probak zeuden). Handik segundo bira-edo, burua makurtuta xuabe-xuabe Asiok esan zidan: *iso*, jaune, astoari! Asio hau San Francisco-ko euskal ostatu batean aurkitu nuen ni Ameriketatik ibili nintzenean. Jakina, han zeuden euskaldunei kontatu nien pasadizo hau, eta... haiek egin zuten barre algará!!!

Atzerrian

Hurrengo geltokia, non eta San Fernandon, Cádizen. *Capellán segundo del Cuerpo Especial de Infantería de Marina*. Hara bidaltzea zozketa bidez izan ote zen galdetuz, hau erantzun zidan: “Hara bidali ninduten, ez zozketaz, zu haraxe esanda baino”.

Eta han euskara aldi baterako atsedean hartzen utzi beharko zuelakoan, baina hona Txominen erantzuna:

Hara, bada: Josebe Garmendia Fanok, Gatikako etxeko seinak, bere eskuz kopiatuta, Don Eutikik niri aipaturako adizkien paradigmak postaz igorri zizkidan. Eta nik, hantxe, San Fernandoko San Carlos kuartelean paradigmaz paradigma, aditzen eraz garatutako bizkaierazko adizkiak buruz ikasi nituen, euretariko asko, jakina, etxekoak nituen eta beste batzuk ezagunak izan arren erabiltzen ez nituenak. Don Eutikik adizki hauek Azkueren *Morfología Vascatik* hartuak eta aukeratuak zituen.

Hemen ere pasadizo polit eta historia bizi-biziak dira, baina trena aurrera doa eta hurrengo geltokia Amoroton zen, Axuritik pasatu ondoren. *Amoroto* idatzi, baina *Amoto* esan. Liturgia, elizako kantak eta Arrate irratiko saioak aipatzen dizkigu:

Liturgia, jada, lekuan lekuko hizkuntzan egiten zen. Mezako *Kirie*, *Sanc-tus* eta *Agnus Dei* parteak euskaraz musikatuta agertu ziren. Eta *Gure Aita* otoitza ere bai. Epistola osteko salmo-kantak Belokeko SALMOAK liburutik hartu nituen. Neurri desberdinetako doinu batzuk irakatsi hango emakume kantoreei eta meza nagusia zoragarri dotoretzen zuten. Herriak ere bere parte ongi abesten zuen.

Mendexa, Amoroto, Gizaburuaga eta Aulestiko apaizek Arrate irratitik ostegunero ematen zuten euren irratsaioa. Niri “aste barruko gorabeherak” azaltzea tokatu zitzaidan. Albisteren baten ostean aukerako bertsoa abesten nuen. Astelehenean Aulestiko D. Emilioren etxean elkartu eta zintan grabatzen genuen eguenetarako emanaldia. Euskara lantzeko abagune aproposa gertatu zitzaidan.

Euskara lantzen jarraitu zuen: "UMANDIren *euskal gramatika* burutik amaierara ikusiz, hango ikasgaien gramatikaz jabetu nintzen, aditzez izan ezik. Aditzak bizkaierazkoak erabiltzen baintuen. Gero, alfabetatze eskolak hartu nituenean ohartu nintzen deklinabidea banekiela, UMANDIren gramatikan, bada, izen hori aipatu gabe zabal eta sakon azalduta dator..."

Ameriketara

Gero Ameriketara joango zen, hango euskal artzainen artzain espiritual eta lagun izateko. Aurreko egunetan estu hartu zuten, kontizu... Honela dio berak:

Ameriketara joan aurreko egun batzuk Ondarroan egin nituen. Lortu nuen pasaporte. Eta 1969ko urtarrilaren 25ean, goizaldean, bost herritar preso eraman gintuzten Bilboko komisariara. Imanol Oruemazaga eta biok aparteko leku batean sartu gintuzten. Hara ekarri zuten Periko Solabarria ere. Han hiru egun egin eta aske utzi ninduten. Eta gau berean Ameriketara airean. LAS VEGAS (Nevada). Behin itaundu nion hango apaiz bati: zergatik *Las Vegas* aipatutakoan, **Nevada** gehitzen duzue? -Ba, New Mexikon ere *Las Vegas* bat dagoelako... Artzainen lekurako asmotan joan nintzen baina, gaputxin (gaztelania) dakidala eta *Las Vegas* (Nevada)ra bidali ninduen Bishop Greenek.

Ameriketatik itzultzerakoan, Bilbon kokatu zen Txomin eta oraingoan San Adrian parrokiari. Hau dio berak:

Hemen Joseba Atxak erabatu euskarazko eskolak ematen hasi ginen. Barnetegia ere antolatuta genuen Gorbeako txoko handi batean. Oraindik ez zegoen 'barnetegi' deiturarik. Hor ikasten jardun zuen andre batek, Tasio Erkiziaren emazteak, BEC aretotik irteetan esan zidan: "zuri esker orain bertsoak ulertzeko ere banaiz!" Euskara ikastera etortzen zirenen arteko sei bat pertsonari Sopelan eman nizkien alfabetatze eskolak hainbat egunetan.

Santa Ageda eskea, abestia bera Iñaki Garmendiak hiru bozetara konposatua. Eta kantoi guztietan beti kantu bera ez errepikatzearen, beste kantu itxuroso birez txandakatzen genuen kalejira.

Hemen nengoela otu zitzaidan alfabetatze eskolak hartzea. Derioko Udako Euskal Ikastarora joateko izena eman nuen. (...) Antolatuta zeuzkaten urte guztiak egin nituen.

Gerotxoago Deustuko Hizkuntz Eskolan sartu nintzen, sarrerako eta amaierako azterketak gaindituz. Tartean Euskaltzaindiko D eta B tituluak lortu nituen.

UEU: Hiru urtetan.

Karmelo Etxenagusiaren *Iparaldeko Euskal Idazleak* liburuko hitz ez hain ezagunen sinonimoen zerrenda osatu nuen, bera Erromatik etor zedinean erregalatzeko.

Gabonetan ikaskideak zoriontzeko ohitura nuen, euskarazko zertxobait igorritz. *Gabonmin* izenpetzen nituen. Gure Juan Mari Lekuonak, bere liburuetariko batean niri eginiko eskaintzan, besteak beste, hau dio: "Hire Eguberritako opariak eskertuz..."

Hona hemen lagunak zoriontzeko Txominek maitasunez landu eta bidaltzen zituen lantxo batzuen aipamena:

- 1) *Deklinabide batuaren* eskema.
- 2) *Euskal postposizioak* (bidalitako lanetatik zabalena eta sakonena).
- 3) *Bizkaierazko aditz laguntzailearen adizkitegia*.
- 4) *Vulgata Bibliako liburuak, ordena alfabetikoan, alboan euskarazkoetan ematen dizkieten izenak direlarik*. (Erabilitako euskal Bibliak: Duvoisin, Olabide, Kerexeta eta EAB -Elizen Arteko Biblia-).
- 5) *Deklinabide Batua / Deklinabidea Bizkaieraz*.

Gotzaindegian itzultzaile-lana egin zuen 1978tik 1991ra bitartean. Ordenagailuz lehenengo saioak noiz egin zituen galdeturik, 1987an edo 1988an erantzun dit.

Estropada Hiztegiaren egileek, zertan edo hartan lagundu dieten askori eskerrak ematen dizkiete. "Bostak bat" taldea ere hor agertzen da bere ekarpentxoak egin zutenen artean. Txomin Solabarrieta, berriz, bi aldiz ageri da. Batean hau dator: "Estropadazale jakitun Txomin Solabarrietari"; eta bestean, hau: "Txomin Solabarrietari, ingelesezko ordainengatik".

Txomin Solabarrieta, ez dugu ahaztu behar apaiza izan zela eta eliza barruan nahiz kanpoan egin zuela ebanjelizatze-lana. Herrian eta herriko kulturaren sartu-sartua egon zen beti; guztiei on egiten, laguntzen. Euskara eta musika (kantua) izan

zituen euskarririk sendoenak, eta hortik egin zituen bera ibili zen leku guztietan ekarpenik hoberenak.

Ikastaro eta ikasketa batzuk egina izan arren, esan genezake, gehienbat, autodidakta izan zela euskaran. Orduan eskura zeuden liburu eta gramatiketarik, baina batez ere, herritik ikasten zuen eta herriari itzultzen zion era sistematikoago eta jantziagoan. Talde-lana zuen maite. “Bostak bat” lantaldean aurkitu zuen aukerako baratzea. *Adorez hiztegi*etan egin zuen lana handia eta ona izan da; azpimarratzekoa da Txominen zorroztasun eta fintasuna eta, arlo batzuetan batez ere (itsasoaz zeriakusia dutenetan, adibidez), taldeari ematen zion ziurtasuna. Honen harian hau idazten genuen beste behin:

Itsaso eta lehorrekoen arteko elkarlana izan da gurea. Gehienok lehorrekoak gara; zehazki esanik, lehorrekoak bost eta bat itsasaldekoa. Baina bat horrek nortasun berezia erakutsi du eta ekarpen ezin hobea egin dio talde-lanari. Beraz, hemen ere latindarren esaera betetzen dela esan behar: “non numerantur, sed ponderatur”, hau da, kopurua baino bakoitzaren pisua da kontuan hartzekoa...

2011ko ekainaren 6an “Bostak bat” lantaldeari *Urrezko Luma* saria eman zion Bizkaiko Foru Aldundiak, urtero izaten den Bilboko Areatzako Liburu Azokaren barruan. Lantaldearen izenean, Txomin Solabarrietak jaso zuen saria. Honela idazten genuen, zertzelada hori azpimarratuz:

Denboralari aurre eginez, bat-batera arraunean dabiltzanen irudia dator kit une honetan. Irudi hau normala da, aurrean egiteko latzak eta arriskutsuak direnean batez ere. Eta honek, “Bostak bat” traineruko arraunlari zaharrena, nekaezina, dakarkigu gogora eta aho-mihiera: Txomin Solabarrieta Etxaburu jauna. Izan ere, berari dagokio taldearen izenean *Urrezko Luma* jasotzearen ohorea.

Joan zaigu Txomin Solabarrieta Etxaburu. Hemen geratzen dira haren lanak, batez ere “Bostak bat” lantaldean elkarlanean eginiko *Adorez hiztegiak*. Hemen geratzen dira Ondarroako bere lehengusu-lehengusinak eta ilobak; hainbat urtetan berarekin bizi ziren Gatikako garmendiarren ondorengoa (Garikoitz), eta lagunak, hemen Txomin Solabarrieta bera ere adiskideen bihotzean eta oroimenean.